

Hor och läppagäld i Näshult socken

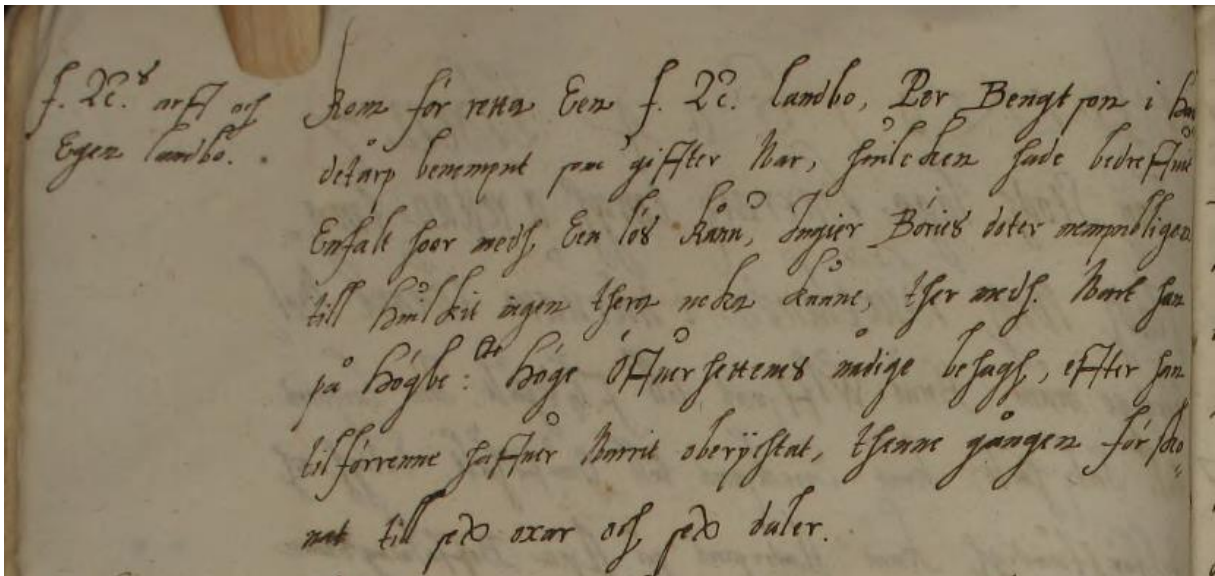
Ett rättsfall i Östra härad juni – november 1604.

Av Örne Kjellström

I domböckerna för Östra härad kan man läsa om ett rättsfall som sträckte sig över 6 månader Juni – november 1604. Det var en hel del personer inblandade och här förekom både hor och läppagäld, (ryktesspridning). Många av de inblandade personerna var släkt med varandra och detta är en av anledningarna till att jag började intressera mig av fallet i min amatörforskning om gårdarna och personerna i Näshult socken under 1500-talet. Med ledning av rättsfallet ska jag här försöka reda ut hur dessa personer är släkt med varandra. Vi startar med domboksutdragen.

Häradstinget i Vetlanda 7 juni 1604.

Första stycket handlar om anklagelsen och de inblandade huvudpersonerna.

Här får vi veta att Hertig Karls landbo Per Bengtsson i Haddarp, som är gift, har bedrivit enfalt hor med en löskåna vid namn Inger Börjesdotter. Ingen av de inblandade kan neka till händelsen men eftersom Per tidigare varit oberyktad blir han förskonad till sex oxar och sex daler.

Andra stycket handlar om bekännelsen och uppskovet.

Bedennelse. Eftersom för Nils Bedenne samman Inger Ingers Börjes
döter, att Nils i Långfult i Näs fult par, som
var trolovad med Ingers syster, samman Inger och Inger
lägrat, till följande för inte nekade, utan föregift att
samman lägrat med Inger, skulle sedan Ingers syster
Elin Börjes döter näppeligen var död: med följande
par de blef lägrat, till efter man höge öfverheten
att par för en bekommandes horder.

Uppsök.

Nu får vi upplysningar om att Inger Börjesdotter har bedrivit hor inte bara med Per Bengtsson utan också med Nils Jonsson i Långhult. Nils Jonsson var trolovad med Ingers halvsyster Elin Börjesdotter men Nils påpekar att han bedrivit detta hor med Inger efter det att hans trolovade, Elin, var död. Detta kommer han senare att få gå ed på med hjälp av en tolvmannaed. Rätten kan med ledning av det man fått veta inte fatta något beslut utan man ska inhämta råd hos den höga överheten och därför blir det uppskov i saken.

Tredje stycket handlar om utfästelse om ed.

feste lagf. Nils utfäste en 12 manne Ed, att Inger inte hade
lägrat för: sin trolovades fästems.

Nils Jonsson utfäster en tolvmannaed där han vill försäkra att han inte hade lägrat sin trolovade fästems Elin Börjesdotter. Denna ed ska begås vid kommande ting.

Fjärde stycket handlar om enskyllan och frisägelse.

Nu Orsakade samma kvinna sin värbroder Nils Käbb, Enskylltan
hvar nempbligen att han henne aldrig sedt och som rykt
att om henne som begrikt. Eberandz bliff han för sin frij page.
om till hörtelse Nilsens frij page, till hys någon som om hys
skäligen kenne öfverbetigga.

Nu orsakar Inger Börjesdotter sin värbroder (sväger) Nils Käbbesson ett rykte att även han ska ha bedrivit hor med henne. Detta kan dock inte bevisas utan anses som ett osant rykte och han döms fri från detta rykte tills annat kan bevisas.

Femte stycket handlar om läppagäld

Udde Skräddare, som samma kvall. Men någon på tidens
eller vidgordis, sade först blidamant, bekenne sig för blidamant
saffra sig. Eberfore han med på felker till 2 m. Läppagäld.
för Läppagäld.

Här får vi veta vem som spridit rykteet om Inger och Per Käbbesson. Han heter Udde Skräddare, han erkänner och blir för detta sakfälld.

Sjätte stycket handlar om sakören

Inger bliff för menige mans förbö, förskonet till att
böta 2 Daler. Skäligen kenne öfverbetigga.

Inger Börjesdotter blir här "för menige mans förbö" dömd att böta 2 Daler.

Häradstinget i tingsladan i Vetlanda 13 juli 1604

Nu har man inhämtat den höga överhetens råd och det tidigare uppskjutna fallet ska avgöras vilket inte visar sig var så lätt och fallet kommer ånyo att hänskjutas, denna gång till ståthållaren på Kalmar.

Item för rånas Per Bengtson i Haddarp och Nils
den ägredemitt Jonson i Långhult, och bleffas till talade, att tje siff
na både legat med en löskånä benempt Inger
Börjes dotter, smilade att tje icke förreda kände, och
effter for Nils äfr Jon och skyldskap, på togs tjet
till rånadomings, på att Jon i Långhult och Kerstin
i Jupingetorp hinc en samborne jysker, och för
Jonis pa benempt Nils hade belagrat Jennie, och för
Kerstines dotter som benempt Per Bengtson Joffner
och lagrat Jennie, och Jon äfr och giftt, men för
Nils hvar ogiftt, på att tje både komne äfr,
Efter om de stäl till annan, och tredje, och stältes till Nöjdare råd,
led till sin jäst
tinc. Frägnings om tjeris pade, for tjer Edle och Nils
bördig mannen, Ståthållaren på Calmare slott.

Nu är det Per Bengtsson i Haddarp och Nils Jonsson i Fåglakulla som är anklagade för att de legat med löskånä Inger Börjesdotter och till vilket de inte kunde neka. Men saken kompliceras av att här råder skyldskap (släktskap) och därför behöver saken rannsakas. Nils far Jon i Långhult och Pers mormor Kerstin i Jupingetorp är helsyskon (samborne) och på så sätt är de släkt till andra och tredje, (se nedan). Detta komplicerar saken och därför beslutar man att rådfråga den ädle och väl bördige ståthållaren på Kalmar slott i denna sak.

Kam för rätta Nils Jonson i Höghult, och gick Elinde huff
en 12 manne Eids, att Jan ikke hade fögrat Elin
Börjesdotter som Jan troloftat varit.
Edemän Hans
Jon Alle i Jupingetorp Per i Äng
Per Källbom i Höghult Givrand i Berns Skögle
Vro ihidem Tasse i Smidztorp
Jon i Skrifftorp Jon i Lindaröder
Jon i Lilla Jolar Per Svenson i Skrifftorp
Sanne i Smidztorp
Elin huffts, och Nils hufft för samma ting, Elin huffts.

Wijte
Töparbije.
Sonskoren

måll frij sagt, att smilcken hett ytterligare Nomen
beligg. Nilsord förhöter, skall hett för hett hett som
Lughen Wörjger.
Leds för Nomen hett Nils packfeller för hett Jan
Tograde för: Nils hett Jan Börjesdotter till
att hett Öronne hett hett hett och hett
penningar 2 daller.

Nu är det dags att döma i Nils Jonssons sak angående anklagelsen att han hade lägrat sin trolovade fästemo, Elin Börjesdotter, till vilket han nekade och därför på tinget i juni 1604 lät utfästa en tolvmannead som nu skulle uppges. Hans edemän var: Jon Alle i Jupingetorp, (han är fjärdingsman och belagd i Jupingetorp från 1585); Per i Äng, (troligen den Per Alle som är belagd i Äng kronogård från 1590); Per Källbesson i Höghult, (troligen den Per i Höghult som finns belagd på

frälsegården från 1549. Är han möjligen bror till Nils Käbbesson som nämns tidigare?); Germund i Häradsskögle, (förmodligen den Germund som finns belagd på skattegården i Häradsskögle från 1598); Ure i Häradsskögle, (han är identisk med den Ure som finns belagd på domkyrkojorden, som senare blir hertig Karls Arv och Eget, i Häradsskögle från 1578); Lasse i Smedstorp, (Är belagd i Smedstorp 1604 års Jordebok samt längden över knektars hemman); Jon i Skrivaretorp, (Åseda socken); Jöns i Lindåkra, (Åseda socken); Jöns i Lilla Holm, (Åseda socken); Per Svensson i Skrivaretorp, (Åseda socken); Sone i Smedstorp, (ej tidigare belagd i Smedstorp).

Eden begås och Nils blir frisagd i saken om lägesmål med sin trolovade men han döms för att ha lägrat löskånan Inger Börjesdotter och ska därför böta till Kronan, Häradshövdingen och Häradet 2 Daler.

Släktskapen

Vilka släktskap kan vi då utläsa från ovanstående uppgifter? Jag ska lägga fram några olika hypoteser, men jag vill påpeka att det är endast hypoteser, möjligen kan vidare efterforskningar bekräfta eller utesluta någon av dessa hypoteser eller så kan ett helt annat scenario visa sig vara troligare. Jag vill också påpeka att de nedan redovisade hypoteserna enbart baseras på uppgifter hämtade 1604 och tidigare, alltså inget efter 1604 vilket möjligen skulle kunna ge en klarare bild.

Men först något om de lite ovanligare begrepp som använts i rättsfallen ovan:

”Värbroder” betyder sväger

”Skyldskap” betyder släktskap

”Samborne” betyder att man är helsyskon

”Kompne” betyder att man är släkt

”Till andra och tredje” betyder att man är släkt i andra och tredje generationen

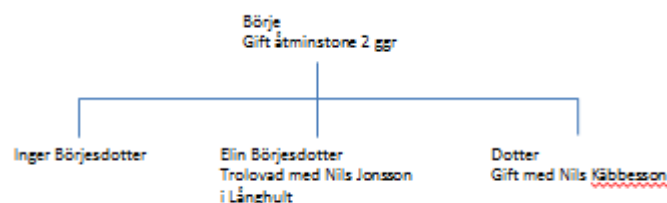
1a generationen	Syskon	
2a generationen	Kusin	Tvåmanning
3e generationen	Syssling	Tremanning

Hypoteserna påverkas av den moral och de lagar som styrde i samhället på denna tid. Jag kan inte påstå att jag är insatt i detta men jag vet att människor i allmänhet hade stor respekt för kyrkan och vad den förkunnade om ett liv i helvetet efter hädangången om man levde i otukt. Detta påverkade säkert både lagstiftning och människors vardag på ett helt annat sätt än idag.

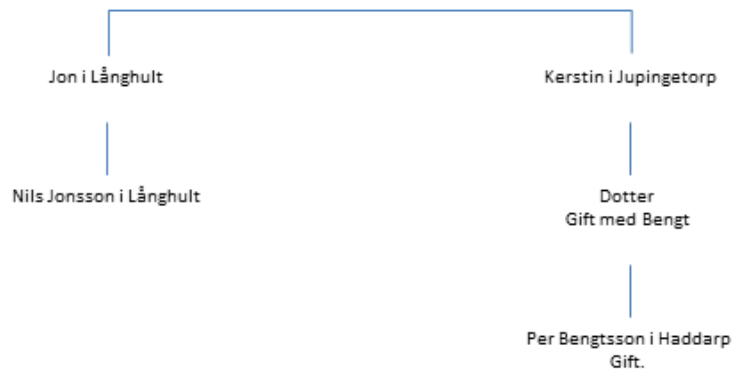
Hypotes 1.

Vi vet att könsligt umgänge utom äktenskapet var förbjudet. Vi vet också att Nils Jonsson och Per Bengtssons mor var kusiner. Alltså var dessa släkt, är det detta som åsyftas när man talar om ”kompne i andra och tredje”? Ja jag har inget svar på detta och jag har heller inget svar på om det enligt lagens mening var allvarigare om två personer som var släkt, båda bedrivit hor med samma i övrigt obesläktad kvinna, och det var därför man måste rådfråga överheten i rättssaken.

Låt oss anta att Inger inte var släkt med Nils eller Per. Vi får då två skilda släkter som ser ut enligt följande:

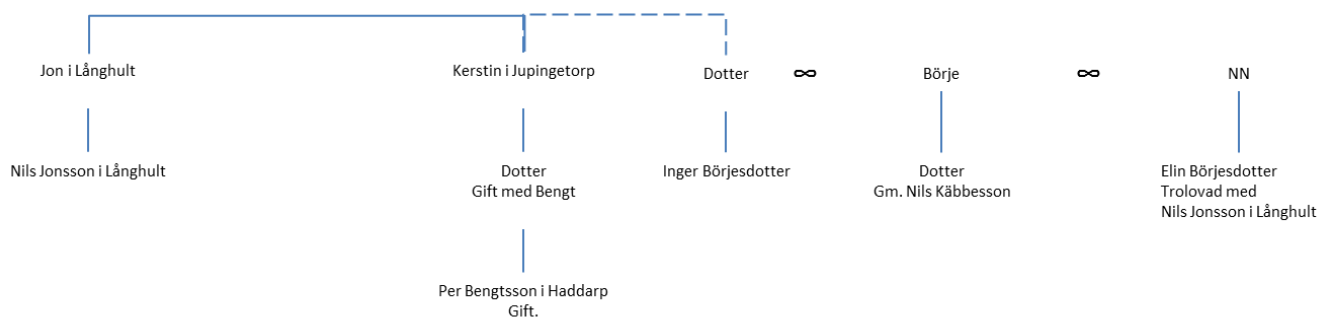
Inger och Elin var halvsystrar och i denna hypotes antar vi att de ha samma far med olika mödrar. Per Käbbesson är Inger Börjessons svåger vilket innebär att det måste finnas ytterligare en syster till Inger och Elin. Om detta är en hel- eller halvsyster till Inger låter jag vara osagt. Det är ju också möjligt att Börje varit gift tre gånger och att alla systrarna har olika mödrar, eller att Ingers mor varit gift två gånger och i ett tidigare äktenskap har denna dotter.

Hur dessa släktskap ser ut är okomplicerat då det finns klara och tydliga uppgifter i rättsfallet.

Hypotes 2

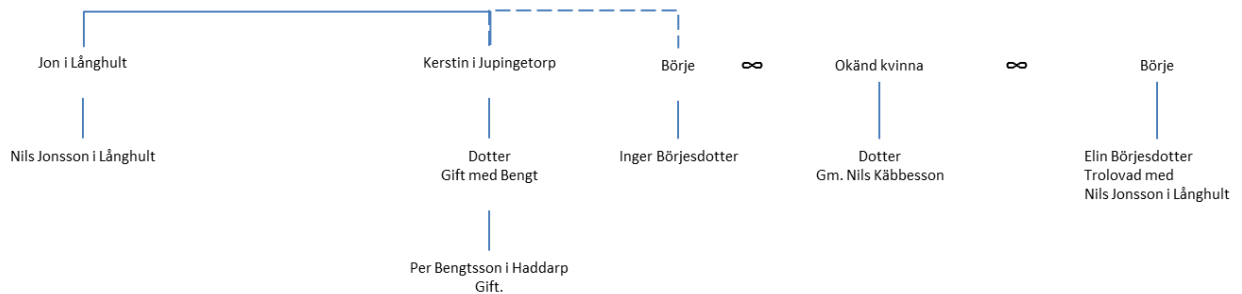
I denna hypotes utgår jag från att ”kompne i andra och tredje” syftar på att Nils och Jon var släkt med Inger Börjesdotter. Vi får då en helt annan bild.

I denna hypotes måste Jon och Kerstin ha ytterligare en syster, till namnet okänd, som är gift med Börje. I detta äktenskap finns dottern Inger som då är kusin till Nils Jonsson i Långhult och till Per Bengtssons mor. Elins mor eller Börje kan inte tillhöra Jon och Kerstins släkt då Elin och Nils är trolovade och lagen förbjöd strängeligen äktenskap mellan kusiner.

Hypotes 3

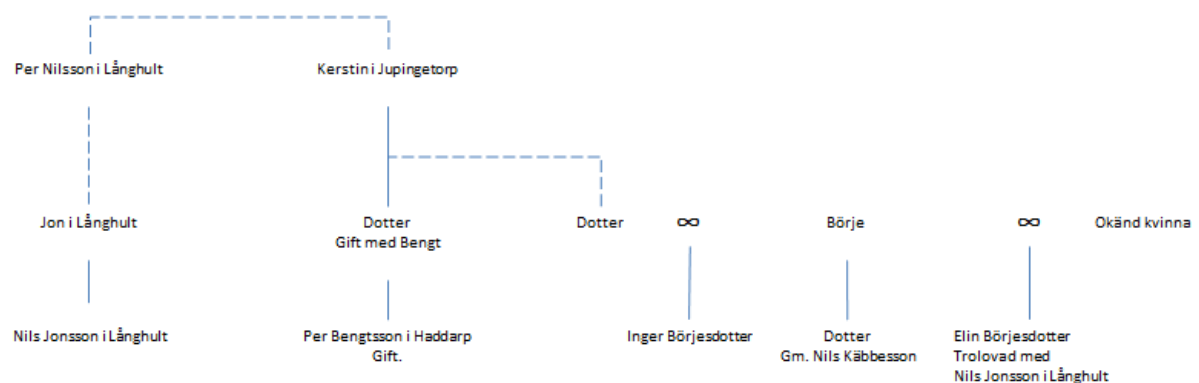
I denna hypotes utgår jag från att Ingers mor varit gift två gånger, båda gångerna med en Börje. Syftningen av "kompne i andra och tredje" är då samma som i hypotes 2. Och vi får ytterligare ett scenario.

I detta fall har Jon och Kerstin ytterligare en bror, Börje, som har dottern Inger. Börje avlider och hustrun gifter om sig med en annan man som också heter Börje och som är mor till Elin. I detta fall råder inget släktskap mellan Nils Jonsson och Elin Börjesdotter.

Hypotes 4

Jag har hakat upp mig på uppgiften "kompne i andra och tredje" därför presenterar jag också denna hypotes som utgår från att rätten fått släktskapet om bakfoten och att det istället ser ut enligt följande.

I detta fall utgår vi från att Per Nilsson i Långhult är Jon i Långhults fader. Nils har i så fall fått sitt namn efter Jons farfar. Det är inte Jon och Kerstin som är syskon utan Jons far Per Nilsson och Kerstin i Jupingetorp som är syskon. Kerstin i Jupingetorp har åtminstone två döttrar den ena gift med Bengt och mor till Per Bengtsson i Haddarp, den andra gift med Börje och mor till Inger Börjesdotter.

I detta fall får vi följande släktskap: Nils Jonsson i Fåglakulla och Inger Börjesdotter är syslingar, "kompne i tredje" och Per Bengtsson och Inger Börjesdotter är kusiner, "kompne i tredje".

Det finns ju, som läsaren förstår, fler möjligheter och vilken av alla dessa möjligheter som är den sanna avstår jag från att spekulera i och överlåter till kommande forskning att kanske bringa klarhet i.

Vad vet vi i övrigt om personerna ovan före 1604.

Innan jag avslutar kan jag nämna något om vad som är känt om ovan nämnda personer 1604 och tidigare.

Jon i Långhult. Är sannolikt son till den 1533-1550 belagde Per Nilsson i Långhult. I knektlängden från 1563 anges "Bengt och Jon haver hel gård". Detta tyder på att denna skattegård har två ägare som säkerligen är släkt med varandra. Detta släktskap kan mycket väl ligga någon generation bakåt i tiden, dom behöver alltså inte vara bröder eller svågrar. Bengt kallas i till-/efternamn "Ålde" vilket kan tyda på att han tillhör den släktkrets som omväxlande, under perioden, kallas Olle, Olde, Ålde eller Ålle. Bengt nämns, förutom i knektlängden ovan, i Prästernas beseglade längder för 1564, också i samband med Långhult.

Nils Jonsson i Långhult. Han är son till ovan nämnde Jon i Långhult. Om Jon ovan är son till Per Nilsson i Långhult så har han fått sitt namn från Jons farfar. Nils kan möjligen vara identisk med den Nils som nämns i Långhult redan 1562 i längden över restningssilver.

Kerstin i Jupingetorp. Hon är helsyster till Jon i Långhult och det kan därför antas att hennes far är identisk med den ovan nämnde Per Nilsson i Långhult. Hon är gift i Jupingetorp men med vem kan inte avgöras av ovanstående. Det finns tidsmässigt några alternativ att välja mellan i Jupingetorp:

- Per Olle (kallas omväxlande Olle, Olde, Ålle), Per är känd i Jupingetorp från 1535-1584. Han uppges 1583-84 vara fjärdingsman.
- Jon Bådt. Känd i Jupingetorp endast en kort period 1545-1547.
- Jon Persson. Känd i Jupingetorp 1549 och möjligen ännu 1572. Är han eventuellt identisk med Jon Bådt ovan?

Per Bengtsson i Haddarp. Om honom vet vi att han var gift med en dotterdotter till ovanstående Kerstin i Jupingetorp. Han är möjligen identisk med knekten Per Bengtsson som nämns 1590 och ännu 1604 i Haddarps domkyrkogård. Domkyrkogården omvandlas 1599 till Hertig Karls Arv och eget varför det från detta år redovisas under frälsejorden och varför han i så fall i domen uppges vara f(rälse) landbo. Hans föräldrar är inte kända men det finns en Bengt i Haddarp 1560-1561 men denne Bengt bor på Semiehemmanet varför ha troligen inte är fadern.

Udde Skräddare. Om honom vet vi inte var han bor men han nämns första gången 1603 bland "Jungfrur och drängar" i längden för hjälpskatten 1603. För övrigt nämns han på tinget 7 juni 1604 då han blivit rånad på en bössa av Harald Skampe som också utdelat ett munslag. Det är Udde som sprungit med ryktet att Nils Käbbesson haft olovligt umgänge med Inger Börjesdotter och han döms därför för läppagäld.

Per Käbbesson. Vi vet inte var han bor eller vilka hans föräldrar är, men hans far heter Käbbe. Den ende kände Käbbe i socknen vid denna tid är prästen Käbbe Birgersson vilken är belagd i Haddarp 1568-1575. Dock behöver han inte vara fadern, det kan ju finnas fler Käbbe i angränsande socknar. Han är värbroder (svåger) med Inger Börjesdotter och måste således vara gift med en till namnet okänd syster eller halvsyster till Inger. Hans hustru kan ju inte vara Elin då hon är trolovad med Nils Jonsson.

Inger Börjesdotter och *Elin Börjesdotter* vet vi ingenting om förutom det som finns i protokollen som här återgivits.

Källor: Smålands handlingar 1533 – 1604
Östra häradets dombok 1604